

Licence Creative Commons a jejich využití v OA

Lukáš Gruber, Národní knihovna ČR

1 Úvod

Open Access (OA) jako filosofie přístupu k vědeckým informacím přináší dva základní požadavky na proces publikování informací. Jedná se o požadavky kladené na autorská práva vztahující se k publikovanému dokumentu, a na požadavky týkající technické specifikace metadataového popisu a uložení textu dokumentu v otevřených repozitářích či v otevřených časopisech. Zatímco oblasti „fyzického“ uložení OA publikací a návazných služeb jejich registrace a vyhledávání byl věnovaný prostor v úvodníku, tento článek pojednává o problematice vypořádání autorských práv. Jako zprostředkující nástroj jsou zde popsány veřejné licence Creative Commons.

Z dokumentů BBB iniciativy se podrobněji autorskými právy k dokumentům zabývá Prohlášení z Bethesdy [1] a Berlínská deklarace [2], a to formou výčtu možností nakládání s dokumentem. Obě specifikace jsou vzájemně slučitelné. Každý dokument, publikovaný v souladu s OA lze „kopírovat, využívat, distribuovat, přenášet a veřejně zobrazovat a vytvářet a distribuovat dokumenty od něho odvozené, a to na jakémkoliv digitálním médiu pro kterýkoliv rozumný účel za předpokladu uvedení údajů o autorství.“¹

Aby bylo možné tato práva zajistit, je potřeba ošetřit vztah „autor/nakladatel – čtenář“ nad rámec autorského zákona (AutZ). Ochrana majetkových a osobnostních autorských práv, která je vtělenu v AutZ, sama o sobě nakládání s autorskými díly (článek, preprint apod.) s požadavky OA neumožňuje. AutZ však umožňuje držitelům autorských práv část svých majetkových práv

¹Přeloženo z textu Prohlášení z Bethesdy: „The author(s) and copyright holder(s) grant(s) to all users a free, irrevocable, worldwide, perpetual right of access to, and a license to copy, use, distribute, transmit and display the work publicly and to make and distribute derivative works, in any digital medium for any responsible purpose, subject to proper attribution of authorship, as well as the right to make small numbers of printed copies for their personal use.“

převést, a de facto umožnit druhé straně liberálnější nakládání s autorským dílem. K převodu práv slouží licenční smlouvy neboli licence.

Licence Creative Commons (CC) jsou licenční schémata používaná pro účely legálního šíření a sdílení autorských děl převážně na internetové síti. Počet licencovaných děl se na konci roku 2009 pohyboval okolo 250 mil. [3] a licence jsou již zavedeny v 52 státech světa [4]. Díky své srozumitelnosti, jednoduchosti aplikace a mezinárodní podpoře jsou CC licence využívány v oblastech, kde je potřeba v souladu se autorským právem zastřešit šíření, sdílení a upravování autorských děl. Takovými oblastmi jsou mezi jinými problematika využívání informací veřejného sektoru (PSI), budování kolekcí e-learningových materiálů (OER), nebo právě OA.

Mezi největší světové OA nakladatele používající CC licence patří BiomedCentral <http://www.biomedcentral.com>, Public Library of Science <http://www.plos.org> nebo Hindawi Publishing Corporation <http://www.hindawi.com>. Za Českou republiku uvádím časopis Central European Journal of Public Policy <http://www.cejpp.eu>, který vydává Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy.

2 Charakteristika licencí Creative Commons

CC licence byly poprvé představeny světu organizací Creative Commons na sklonku roku 2002. Jedná se o sadu předem připravených licenčních ujednání, které vlastník autorských práv může přiřadit ke svému dílu. Podnětem pro vznik CC licencí byla snaha vytvořit nástroj v souladu s autorským právem na podporu kreativity v souvislosti s téměř neomezenými možnostmi šíření a vzájemného sdílení autorských děl v prostředí internetu.

CC licence pochází z rodiny tzv. *veřejných licencí*, stejně jako známé GNU licence². Na rozdíl od GNU je možno CC licence aplikovat na širokou škálu autorských děl tak, jak je v § 2, odst. 1

²Nejznámější zástupci GNU licencí jsou GPL (General Public License) používaná pro šíření a sdílení zdrojových kódů open source softwaru a FDL (Federal Public License), která primárně slouží pro šíření dokumentace k softwaru a hardwaru.

definuje AutZ, a to jak v hmotné, tak v nehmotné (elektronické) podobě. Veřejné licence se od pojetí tradičních licenčních smluv liší tím, že jsou upraveny speciálně pro síťové prostředí. Mezi jejich základní vlastnosti patří [8]:

- jsou poskytovány neurčitěmu okruhu osob (resp. každému, kdo má přístup k internetu);
- jsou poskytovány na celou dobu ochrany díla (70 let po smrti autora);
- získá je automaticky každý, kdo díla v souladu s licencí využívá;
- nabyvatelé licence jsou oprávněni dílo šířit;
- licence je nabízena bezúplatně.

2.1 Typy Creative Commons licencí

CC licence lze chápat jako jednotlivé kombinace poskytnutých a vyhrazených práv autora k dílu, které tvoří konkrétní typ CC licence. Zjednodušeně lze tato práva zobrazit jako tzv. licenční prvky. Ke každému licenčnímu prvku je přiřazen konkrétní, mezinárodně srozumitelný grafický symbol. Mezi licenční prvky, které označují *poskytnutá práva* autora, viz tabulka 1.

Právo dílo šířit znamená souhlas autora k vytváření kopií jeho díla a tyto kopie dále v nezměněné podobě šířit. Zároveň je možné licencované dílo šířit jako součást souborného díla (např. článek v časopisu, příspěvek ve sborníku). Právo dílo upravovat opravňuje uživatele dílo pozměnit, nebo-li zasáhnout do jeho obsahové integrity. Příkladem takového užití může být např. dramaturgie, překlad literárního díla, úprava digitálních fotografií či remixování hudebních skladeb.

Vyhrazená práva autora jsou podmínky, za jakých je možné poskytnutá práva k dílu vykonávat. Pro tato práva existují licenční prvky dle tabulky 2.

Prvek s názvem „uved'te autora“ obsahují všechny typy CC licencí. Údaje o autorovi a dílu je třeba uvést způsobem, který autor díla preferuje. Pokud tento způsob není znám, CC licence stanovují minimální povinný rozsah uvádění autorských údajů: jméno autora (nebo pseudonym), název díla a v případě úpravy díla také způsob, jakým bylo dílo upraveno. Povinnost zachovat licenci vychází z účelu, aby veškerá, následně

vzniklá odvozená díla byla šířena pod stejnou licenci, jaká se vztahuje na původní dílo. Podmínka nekomerčního využití pramení z práva autora zakázat uživateli jakékoliv finanční obohacení na jeho úkor. Prvek „nezasahujte do díla“ je aplikací osobnostního práva autora na nedotknutelnost jeho díla.

Srozumitelnou kombinací licenčních prvků vzniká šest typů CC licencí. V tabulce 3 jsou seřazeny z hlediska možností nakládat s dílem od nejvíce liberální k nejvíce restriktivní. V oblasti OA se nejčastěji používá licence BY.

Přestože se jednotlivé licence od sebe liší, několik vlastností mají společných [9]:

- při nakládání s dílem musí být uvedeny údaje o autorství;
- nabyvatel licence nesmí technickými prostředky omezovat přístupnost díla;
- každá vzniknuvší kopie licencovaného díla musí obsahovat odkaz na původní licenci;
- CC licence jsou neodvolatelné (autor sice může licenci stáhnout zpět, ale nemá právo zasahovat do práv nabyvatele původní licence při nakládání s dílem);
- CC licence zanikají v případě porušení licenčních podmínek.

CC licence nikterak neomezují ochranu autorských práv. Naopak jsou její extenzí a přizpůsobením zejména v internetovém prostředí, kde nakládání s autorskými díly vykazuje jiné parametry než je tomu v „analogovém“ světě. A kde se často vyplatí deklarovat práva spjatá se zpřístupněním informací, a tím posílit svou pozici v případě porušení autorských práv druhou stranou.

2.2 Vrstvy CC licencí

CC licence, na rozdíl od ostatních typů veřejných licencí, používají pro zobrazení licenčních podmínek dvě vrstvy určené různým cílovým skupinám: zkrácený text (Commons Deed) pro běžného uživatele a text v plném znění (Legal Code) vytvořený v právní terminologii. Zároveň se pro účely indexace používá speciální syntaxe metadata (Digital Code), na základě které je možné licencovaná díla v prostředí internetu vyhledat.

Symbol	Název	Práva k dílu
	Právo dílo šířit	Dílo je možné šířit, tzn. kopírovat, distribuovat a sdělovat veřejnosti.
	Právo dílo upravovat	Dílo je možné samostatně pozměňovat či upravovat nebo jej jako celé či jako část zpracovat s jiným dílem.

Tabulka 1: Poskytnutá práva autora

Symbol	Název	Podmínky užívání díla
	Uveďte autora	Kdykoliv je dílo šířeno ve své změněné či nezměněné podobě, je nutno uvést údaje o původním autorovi a dílu.
	Zachovejte licenci	Pokud uživatel dílo upraví, má povinnost výsledek své práce šířit pod stejnou licenci, jaká se vztahuje k podkladovému dílu.
	Neužívejte dílo komerčně	Uživateli nesmí z užívání díla plynout zisk.
	Nezasahujte do díla	Uživatel nesmí dílo upravovat.

Tabulka 2: Vyhrazená práva autora

Text určený pro běžného uživatele obsahuje výčet poskytnutých a vyhrazených práv, která autor ke svému dílu přisoudil. Smyslem textu je seznámit uživatele se základními podmínkami při nakládání s dílem, aniž by byl nucen studovat kompletní text licence. Hlavní důraz je kladen na srozumitelné vysvětlení licenčních podmínek i za pomoci výše uvedených grafických symbolů. Součástí zkráceného znění je odkaz na plné znění licence.

Plné znění licence je legislativně závazný dokument, který je vytvořen v souladu se stávajícím autorským právem. Kompletní text licence zahrnuje mimo jiné definici základních pojmů, podmínky pro poskytnutí licence, veškerá omezení licence, podmínky ukončení licence apod. Stejně jako v případě zkráceného znění, i text plného znění je vytvořen zvlášť pro každý typ licence.

Pro účely vystavení díla pod CC licenci se používají metadata ve vlastní formátové specifikaci s názvem Creative Commons Rights Expression Language (ccREL). Jedná se o úpravu popisného modelu RDF s využitím Dublin Core. Metadata je možno pro své dílo manuálně vytvořit nebo pomocí dostupných nástrojů vygenerovat.

2.3 Aplikace Creative Commons licencí

Aby bylo dílo pod CC licenci náležitě vystaveno, je nutné k dílu připojit text CC licence nebo URL odkaz na adresu, kde se text nachází. Tímto úkolem je zajištěno, aby se uživatel díla seznámil s licenčními podmínkami a na jejich základě s dílem nakládal, a tím de facto uzavřel s autorem licenční smlouvu. Aby byla skutečnost, že je dílo vystaveno pod CC licenci zdůrazněna, doporučuje se taktéž u URL odkazu uvádět grafické symboly obsažených licenčních prvků nebo samotných CC licencí³ a libovolně formulované sdělení, že dané dílo podléhá CC licenci.

Pro aplikaci CC licencí na webové stránky lze využít webový generátor (<http://creativecommons.org/choose/?lang=cs>). Generátor se ovládá pomocí webového formuláře, kde na základě zodpovězení dvou otázek je vygenerován HTML řetězec, který obsahuje odkaz na text a logo vybrané CC licence. Po vložení řetězce do zdrojového kódu stránek se informace objeví na stránkách.

³Tato loga jsou pro účely licencování autorských děl volně k dispozici na serveru organizace Creative Commons: <http://creativecommons.org/about/downloads/>.

Označení licence	Licenční prvky		Název licence
	Práva	Povinnosti	
BY			Uveďte autora
BY-SA			Uveďte autora - Zachovejte licenci
BY-NC			Uveďte autora - Neužívejte dílo komerčně
BY-ND			Uveďte autora - Nezasahujte do díla
BY-NC-SA			Uveďte autora - Neužívejte dílo komerčně - Zachovejte licenci
BY-NC-ND			Uveďte autora - Neužívejte dílo komerčně - Nezasahujte do díla

Tabulka 3: Typy CC licencí

3 Česká verze licencí Creative Commons

Přestože byly licence CC původně vytvořeny pro americké prostředí, jejich myšlenka se rychle přenesla do celého světa. Licence postupně začaly využívat i autoři jiné než americké provenience. Postupem času vznikla mezinárodní iniciativa s cílem vytváření národních verzí CC licencí. Organizace Creative Commons zřídila pro účely koordinace prací při vytváření národních verzí licencí kancelář se sídlem v Berlíně. Národní verze vycházejí z obecné verze licenčního ujednání, jsou vytvořeny v národním jazyce a přizpůsobeny příslušnému právnímu řádu dané země. V současné době je k dispozici 52 různých národních verzí CC licencí, z nichž největší procento zastupují země evropského kontinentu.

V České republice byla česká verze CC licencí uvedena v rámci tiskové konference 16. dubna 2009. Vytvořilo ji sdružení Iuridicum Remedium ve spolupráci s Národní knihovnou České republiky a Ústavem práva autorského, práv průmyslových a práva soutěžního při Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Při vytváření textu licence autoři přihlíželi zejména k aktuálnímu znění českého AutZ, aby byl text licence v souladu se zákonem z věcného a terminologického hlediska. Součástí procesu bylo i dvoukolové veřejné připomínkové řízení, kdy byl návrh textu vystaven na webu a kdokoliv se k němu mohl vyjádřit. Pozdější fáze textu byla na základě anglického překladu konzultována s berlínskou pobočkou organizace Creative Commons.

Všechny národní verze CC licencí jsou hostovány na serveru organizace Creative Com-

mons, viz <http://www.creativecommons.cz/zakladni-informace-o-cc/ceske-cc-licence/>.

4 Science Commons

Science Commons (SC) je vedlejší projekt organizace Creative Commons, který je oborově zaměřen na oblast vědy a výzkumu v přírodních vědách, s důrazem na oblast medicíny. Program navazuje na využití CC licencí v oblasti OA a zároveň hledá cesty, jak vytvořit optimální podmínky pro sdílení a využívání vědeckých dat. Jeho hlavním smyslem je najít lék na nešvary dnešní vědy, jakými jsou duplicita výzkumných programů, prodleva mezi objevem a jeho publikací, překážky pro sdílení výsledků výzkumných činností mezi jednotlivými výzkumnými institucemi či roztříštěnost relevantních informačních zdrojů. Činnost SC je v současné době rozdělena na tři hlavní cíle: vytvoření nástrojů na registraci a licencování výzkumných dat pro účely vzájemného sdílení, vytvoření platformy, která umožní jednoduchý („one-click“) přístup k výzkumným materiálům a zvýšení efektivity vyhledávání informačních zdrojů formou vývoje a implementace vlastní metadatové syntaxe [6].

Přestože byl program SC spuštěn v roce 2005, již nyní vykazuje aplikovatelné výsledky. Asi nejzajímavější v tomto ohledu je vytvoření nástroje s označením *Material Transfer Agreement* (<http://mta.sciencecommons.org/chooser>), který zastřešuje výměnu výzkumných dat mezi jednotlivými institucemi. Jedná se o nástroj, který funguje jednak jako licence, upravující

podmínky využívání výzkumných dat, ale také jako nástroj jejich registrace. SC se v současné době soustředí na dokončení pilotního projektu s NeuroCommons [7], jehož výstupem má být otevřená databáze vědeckých materiálů z oblasti věd o nervovém systému (neuroscience). Tato databáze má být realizací tří hlavních výše uvedených cílů SC.

5 Závěr

CC licence, zejména licence CC-BY, jsou v kontextu OA často používány pro účely deklarace práv vztahující se k publikovanému dílu. Více informací o CC licencích naleznete na stránkách organizace Creative Commons <http://creativecommons.org> nebo na stránkách věnovaných české verzi CC licence <http://www.creativecommons.cz>. Pokud zde požadované informace nenaleznete, můžete se obrátit na autora tohoto článku, potažmo na celý tým pro vytvoření české verze CC licence, a to zasláním dotazu na adresu info@creativecommons.cz.

Literatura

- [1] Bethesda Statement on Open Access Publishing [online]. 2003-, [cit. 2009-11-15]. <http://www.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm>
- [2] Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities [online]. 2003-, [cit. 2009-11-15]. <http://oa.mpg.de/openaccess-berlin/berlindeclaration.html>
- [3] Creative Commons : metrics [online]. 2005-, [cit. 2009-11-15]. <http://wiki.creativecommons.org/Metrics>
- [4] Creative Commons : international [online]. 2005-, [cit. 2009-11-15]. <http://creativecommons.org/international>
- [5] Creative Commons Česká republika [online]. 2008-, [cit. 2009-11-15]. <http://www.creativecommons.cz>
- [6] Science Commons : about Science Commons [online]. 2005-, [cit. 2009-11-15]. <http://sciencecommons.org/about>
- [7] Science Commons : The Neurocommons [online]. 2005-, [cit. 2009-11-15]. <http://sciencecommons.org/projects/data>
- [8] JANSKA, Petr. Právní aspekty implementace projektu „Creative Commons“ v České republice. [cit. 2009-11-15] Praha, 2008. 99 s., 6. s. příl. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Právnická fakulta. http://www.creativecommons.cz/wp-content/uploads/dp_petr_janska_komplet_xmp.pdf
- [9] FITZGERALD, Brian. Open Content Licensing (OCL) for Open Educational Resources [cit. 2009-11-15] In: Proceedings OECD Expert Meeting on Open Educational Resources. Malmö, 2005. <http://eprints.qut.edu.au/archive/00003621>

□